

GIUSEPPE VALENTINELLI

Petar Rogulja

O Giuseppu Valentinelliju, autoru za nas značajnih bibliografija o Dalmaciji i Crnoj Gori, malo se pisalo. Podatke o ovom Talijanu i njegovu radu uzalud ćemo tražiti i u povećim biografskim leksikonima i enciklopedijama. Nekoliko riječi posvećuje mu naša *Opća enciklopedija*, a koji redak više *Dizionario biografico d'Italia*.

Govoreći o Ivanu Kukuljeviću Sackinskom kao bibliofilu i bibliografu, jedan od njegovih najboljih poznavaca i istraživača – Tomislav Jakić – navodi nekoliko zanimljivih opažanja o G. Valentinelliju, Kukuljevićevom dobrom prijatelji i vrijednom suradniku i pomagaču u znanstvenom radu, koji mu je osim toga nabavljao i slao knjige. "U Kukuljevićevoj ostavštini nađeno je preko stotinu Valentinellijevih pisama, koja su puna dragocjenih podataka o našoj književnosti i o našim starim knjigama". Nadalje, Jakić navodi da je u Arhivu JAZU pohranjeno 55 Valentinellijevih pisama od 1863. do 1868. godine, a u Gradskom muzeju u Varaždinu nalazi se 46 njegovih pisama iz god. 1860. do 1874.¹

G. Valentinelli bio je povjesničar, knjižničar i bibliograf. Rodio se 1805. u Ferrari. Filozofiju i teologiju završio je u Padovi. Profesor filozofije i knjižničar Seminara u Bellumu, od godine 1841. radio kao knjižničar u venecijanskoj knjižnici Marciani, slijedeće godine postao "vicebibliotecario", a 1845. upravitelj ove poznate knjižnice. Umro je 1878. u Villa Estenese.

Posebno je važan za hrvatsku kulturu i znanost. Autor je, naime, ne samo općih bibliotekarskih i bibliografskih djela (osobito o Furlaniji),² nego i nekoliko zanimljivih bibliografija o našim zemljama. Razmotrimo ih:

1. SPECIMEN BIBLIOGRAPHICUM DE DALMATIA ET AGRO LABEATIUM³

Radeći na pripremi bibliografije Dalmacije i Crne Gore, Valentinelli je više puta proputovao ovim krajevima. U predgovoru ovog djela zahvaljuje

- ¹ Tomislav Jakić, *Ivan Kukuljević – bibliofil i bibliograf*, Vjesnik bibliotekara Hrvatske, god. 21/1974, br. 1–4, str. 5.
- ² Nabrojimo neka: *Degli studi sul Friuli*, Praga, 1856. *Bibliografia del Friuli. Saggio*, Venezia, 1961. *Sull'esame dei cataloghi nelle pubbliche biblioteche. Lettera ... alla Presidenza a risposta del segretario dell'Istituto stesso*, Venezia, 1861. *Series documentorum ad historiam Portusnaonis spencantium quo tempore (1276–1514) domus austriacae imperio paravit. Hinc inde lectorum cure et opera I.V. ... quaedam praemittuntur annorum 1029–1274*, Wien, 1865. (*Fontes rerum Austriacarum*, II/24.) *Bibliotheca manuscripta ad S. Marci Venetiarum* [nedovršeno] 1868–1873. *Della Biblioteca del Seminario di Padova*, Venezia, 1849. *Esposizione de' rapporti fra la Repubblica Veneta e gli Slavi meridionali*, Venezia, 1863.
- ³ Giuseppe Valentinelli, *Specimen bibliographicum de Dalmatia et Agro Labeatium, Venetiis*, 1842.

se na poticaju padovankom profesoru Vincenzu Devitu. Ističe da je u radu naišao na podršku profesora zadarskog liceja Luce Torre, pomoću kojeg je pregledao nekoliko dalmatinskih knjižnica, od zadarske licejske, kaptolske na Hvaru (Starigrad), pijarističke u Dubrovniku, do nekih privatnih, kao npr. knjižnice Tome Čulića (Ciullich). Torre mu je mnogo pomogao u "turskim krajevima" da se snađe, zbog svog dobrog poznavanja "ilirskog" jezika, kojeg Valentinelli nije znao. Valentinelli spominje i druge ljude kojima duguje zahvalnost pri radu na prikupljanju bibliografske građe, kao Francesca Lanzu u Splitu, Mattea Caporu u Korčuli, Tomu Čulića u Dubrovniku, te Urbana Raffaellija u Kotoru. Pregledao je i knjižnice Venecije, Padove, Tarvisija i Ankone.

Prvotna je autorova namjera bila da u ovu bibliografiju uvrsti samo Dalmaciju. Ali zbog blizine i trgovačkih veza Dalmacije s Crnom Gorom, obradio je i Crnu Goru – Ager Labeatium, koju naziva još i Mons Scodrensis.

Bibliografija obuhvaća rukopise i tiskana djela. Kod rukopisa uvijek se navodi mjesto čuvanja.

Građa je svrstana abecedno prema skupinama koje sačinjavaju imena mjesta, kao i pojmove: Crna Gora, Dalmacija, Ilirik, Morlaci ili Vlasi, Uskoci. Svi su nazivi na latinskom jeziku, tako Crna Gora dolazi pod Ager Labeatium.

Što se tiče Dalmacije, Valentinelli se služio podjelom Dalmacije svoga vremena, obuhvaćajući u bibliografiju uz Dubrovačku Republiku i kotorsku oblast.

Djelo sadrži 416 bibliografskih jedinica, složenih kronološkim redom, unutar skupina. Odrednicu pojedinih jedinica čini stvarni naslov, a ime autora dolazi u opisu. Naslov knjige naveden je na onom jeziku na kojem je djelo pisano, a zatim se dodaje latinski prijevod. Slijede podaci za impresum: mjesto izdanja, tiskara i godina. U bilješkama je posvećena posebna pozornost znanostima (osobito povijesti i književnosti, te vjeri). Sastavljač je u bilješke unio sve ono što mu se činilo značajnim kod Farlattija, Appendinija i drugih poznatih pisaca.

Bibliografija sadrži abecedno kazalo – Index, s imenima ljudi, mjesta i stvari.

2. BIBLIOGRAFIA DALMATA. TRATA D'A CODICI DELLA MARCIANA DI VENEZIA⁴

U predgovoru autor ističe da je godine 1842. objavio *Saggio bibliografico sulla Dalmazia e sul Montenegro* (Specimen bibliographicum de Dalmatia et Agro Labeatium), plod svojih dugogodišnjih lutanja po ovim krajevima.⁵ Pošto je kasnije naišao na mnoga djela njemu nepoznata, osjetio je potrebu da započne s preciznijim i strpljivijim istraživanjima, kako bi, koliko je to moguće, ostvario svoju namjeru. Tako mu se pružila prilika

⁴ Izašlo u Veneciji 1845.

⁵ ". . . frutto delle mie autunnali peregrinazioni per que'paesi". (G. Valentinelli, *Bibliografia dalmata*. Predgovor, 2. 1.)

da istražuje razne kodekse u mnogim knjižnicama. Napominje, da se u radu morao držati ne samo podjele po mjestima i gradi (što je već učinio u prethodnoj bibliografiji *Specimenu*), nego je također morao napraviti razliku između rukopisa i tiskanih publikacija. Pošto rukopisima obiluju osobito javne i privatne knjižnice u Veneciji, pisac vjeruje da će djelo poslužiti u prvom redu bibliografskoj znanosti. Sadašnji rad se temelji na mnogim kodeksima Marciane, kojoj, kako Valentinelli napominje, i on sam pripada.

Bibliografija sadrži opširne bibliografske opise 52 kodeksa, složenih abecedno unutar skupina – imena dalmatinskih i drugih mjesta i pojmova: Dalmazia, Montenegro i Usocchi. Bibliografske jedinice popisane su po autorima, naravno ukoliko su poznati. Anonimna djela data su pod stvarnim naslovom. Uvijek je naznačeno mjesto čuvanja s odgovarajućom sig-naturom.

3. BIBLIOGRAFIA DELLA DALMAZIA E DEL MONTENEGRO ⁶

Nesumnjivo najbolje Valentinellijevo djelo, a za nas i najznačajnije.

U predgovoru autor napominje da je *Specimen*, objavljen 1842. znatno porastao tako da je potrebno novo izdanje. Kaže da je dugo radio na tome, polako ali postupno uspoređivao različita izdanja, pregledavao znanstvene literarne časopise. Ipak knjizi je dao skroman naziv *Saggio*. Bibliografija je nepotpuna u prvom redu zbog piščeva nepoznavanja "ilirskog jezika".⁷ Valentinelli se nadao da će njegov rad biti nastavljen i dotjeran.

Autor se zadržava na klasifikaciji djela po jednoj prikladnijoj metodi. Abecedni i topografski raspored, koji je na početku usvojen, nije odgovarao zahtjevima znanosti. Opći naslovi: Adriaco, Dalmazia, Illirico, Morlacchi, Slavi, smješteni zbog početnih slova na različita mjesta, cjepkali su sam predmet o kome se govorilo, i zato odvlačili pažnju. Iza imena glavnih gradova, slijedila su imena nepoznatih sela, tako da je čitatelj teško mogao proniknuti u topografiju i političku podjelu. Zato je Valentinelli počeo od općeg naslova Dalmazia, pod kojim podrazumijeva provinciju podijeljenu na četiri oblasti: Zadar, Split, Dubrovnik i Kotor. U bibliografiji svake od oblasti, djelima koja se odnose na čitavu oblast, prvo je pridodao ona o gradovima u toj oblasti, a zatim ona u okolici. Kako se pojam Dalmacija mijenjao, Valentinelli je najopćenitije: Adriaco, Illirico, Slavi – sve to uvrstio pod prvi naslov. Drugi naslov Vlasi (Morlacchi) dolazi razumljivo ispred Oblast; to su zapravo njihov planinski dio. U obliku dodatka autor je dao naslov Montenegro, o čemu je pisao i u prvoj bibliografiji.

Valentinelli je razmišljao o tome da u ovu bibliografiju uvrsti i rukopise, ali je od toga odustao ostavivši to za drugi put.

⁶ Izašla u Zagrebu 1855, a dodatak (Supplementi) 1862. Faksimilirano izdanje izašlo u Bologni, Forni, 1967, Supplementi 1975.

⁷ "... Ciònullameno, in onta a tanto incremento, io sono obbligato a lasciare al libro la povera intitolazione di Saggio, dacchè la difficoltà di scorrere molti giornali forastieri, la mancanza di frequenti rapporti colla Dalmazia, e soprattutto la nessuna conoscenza della lingua illirica, mi costringono ad omettere una parte importante e preziosa, cui tratterà in seguito con amore l'uno o l'altro bibliografo del paese, per apparecchiare la Bibliografia subbiettica della nazione". (G. Valentinelli, *Bibliografia della Dalmazia e del Montenegro*. Uvod, III. str.)

Bibliografia della Dalmazia e del Montenegro sadrži 1969 bibliografskih jedinica, složenih u skupine: Dalmazia in generale, Zara, Sebenico, Spalato, Trau, Lesina, Macarsca, Narenta, Ragusa, Cattarro, Montenegro, Supplemento: Dalmazia in generale, Zara, Montenegro.

Opis pojedinih bibliografskih jedinica, popisanih pod autorom ili stvarnim naslovom, više je ili manje potpun. Pošto ponekad nije iz naslova jasan sadržaj djela, sastavljač je držao svojom dužnošću navesti ga ukratko dajući i ime autora koje se, ako nije navedeno, može vidjeti iz predgovora ili posvete. Kad je ime autora stavljeno između zagrada, to znači da na knjizi ono nije navedeno ili je u obliku pseudonima odnosno inicijala. Uvijek je označeno mjesto i godina tiskanja, ime tiskara, broj stranica i tabli, veličina, podjela djela na knjige, poglavlja, itd.

Valentinelli izostavlja ona djela koja, prema njegovu mišljenju, pružaju samo kratke i površne informacije o Dalmaciji, kao što su povijest Republike Venecije i djela o Slavenima (posebno o Južnim Slavenima ili "Ilirima"), i tamo gdje se samo ponekad govori o Dalmaciji.

Kod djela pisanih na netalijanskim jezicima, Valentinelli je preveo na talijanski samo naslove onih malobrojnih "slavenskih", pošto su djela na latinskom, francuskom, engleskom i njemačkom pristupačna većini "učernih čitatelja".

Nastojao je dati što više podataka o osobama, događajima, institucijama koji su u vezi s pojedinim bibliografskim jedinicama. Kao savjestan bibliograf navodio je podatke važne za samo djelo, podatke o autoru, o greškama, navodio citate iz časopisa, rezimirajući njihove sudove i dr.⁸

Da bi čitatelju olakšao snalaženje u bibliografiji, Valentinelli je na kraju dodao nekoliko kazala: imensko, predmetno i za zemljopisne pojmove (*Indice personale, Indice di materie, Indice geografico*).

Valentinelli spominje veći broj osoba koje su mu pomogle u istraživanjima. To su u prvom redu Giuseppe Ferrari-Cupilli iz Zadra, Franjo Carrara iz Splita, kanonik Luca Torre, te osobito Ivan Kukuljević Sakcinski iz Zagreba, koji ne samo da se prihvatio brige oko objavljivanja ove bibliografije (Bibliografija je izašla troškom Povijesno-arheološkog društva Južnih Slavena), nego je također ovdje pridodao nekoliko jedinica nepoznatih Valentinelliju.

Svojim bibliografskim radom na području Dalmacije, Giuseppe Valentinelli je zauzeo istaknuto mjesto u cjelokupnoj hrvatskoj bibliografiji.

⁸ Navodim primjer jedne bibliografske jedinice:

1361. Appendini P. Francesco Maria, Memoria sulla vita e sugli scritti di Gianfrancesco Gondola patrizio raguseo, autore del poema illirico, intitolato l'Osmanide. - Sta in Versione libera dell'Osmanide, Canti veneti, Ragusa, 1827, p. 1-55.

L'Appendini, descrisse le condizioni della poesia lirica ai tempi del Gondola, dà un catalogo delle di lui opere perdute, soggetta e scrupolosa analisi l'Osmanide composta, a suo credere, contro le leggi dell'epopea, ma dotata d'originalità e bellezza, benchè ridondi di ripetizioni e di iperboli. Il Consigliere Nicolo Dott. Giachich voltolla in italiano e ne die un saggio a Nicolò Tommaseo, che pubblicollo nel Giornale sulle scienze e lettere delle provincie venete, 1824, n. 32: fu per intero pubblicata nella presente edizione. Il Barone Biagio Ghetaldi di Ragusa ne tiene apparecchiata una versione in esametri latini per la stampa. V. Nuovo Ricoglitore, Milano, 1828, An. IV, P. I, p. 272-374; Antologia di Firenze, n. 78, p. 85-91.